

ОХОРОНА ПАМ'ЯТОК АРХЕОЛОГІЇ

Розкопки поблизу с. Киріївка Чернігівської області

© О. Є. Черненко

1984 р. киріївським загonom археологічної експедиції Чернігівського історичного музею проводились охоронні дослідження багатшарового поселення поблизу с. Киріївка Сосницького району Чернігівської області. Пам'ятка розташована у заплаві р. Убідь на донному підвищенні (близько 2 м над середнім рівнем заплави) за 0,5 км на північний захід від села вздовж південної частини дюни. Виходячи з поширеності підйомного матеріалу, площа поселення не перевищувала 300×100 м. Північна частина поселення вкрита рослинністю (дерном), на решті поверхні культурний шар постійно вивітрюється, а на окремих ділянках зруйнований меліоративними роботами (рис. 1).

У центральній частині поселення розкопано площу 108 м^2 , у східній закладено шурф (1 \times 2).

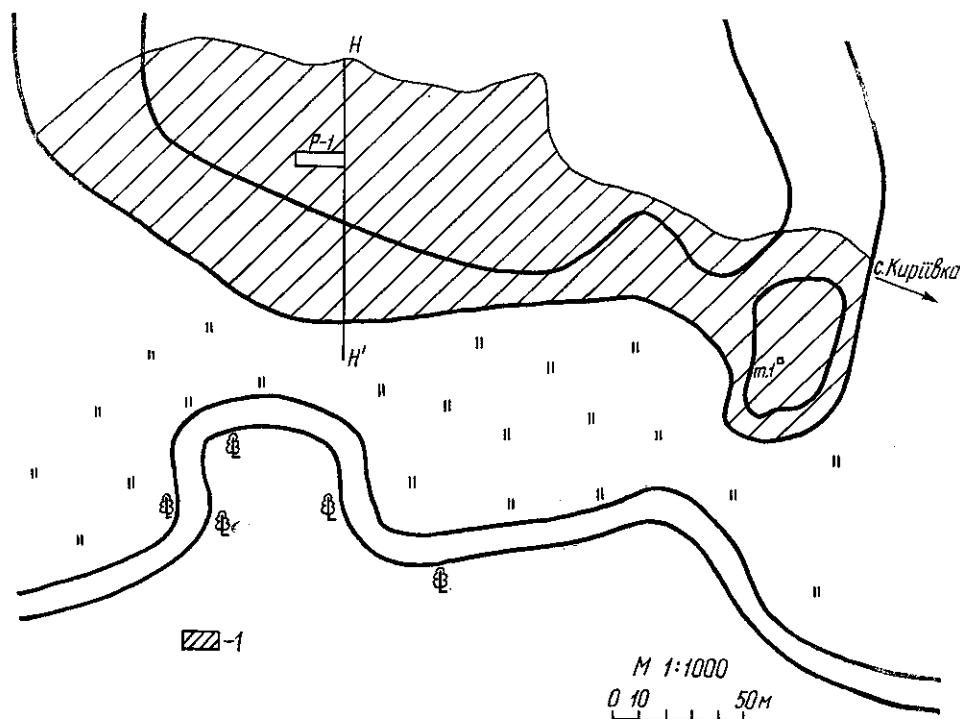

Рис. 1. План поселення біля с. Киріївка. Умовні знаки: 1 — територія поселення.

Розкоп закладено на найбільш підвищеній частині дюни, тут же зафіксовано і найбільшу кількість підйомного матеріалу. Встановлено, що в цьому місці товщина культурного шару досягає 0,4—0,6 м, а зібраний матеріал належить до трьох періодів.

Нижня частина культурного шару представлена смугою світло-сірого плямистого піску (потужність 5,20 см). Цей шар досить легко вирізняється на фоні материкового піску, що утворює основу дюни та має білий колір з характерними жовтими прожилками. Стратиграфічно він простежується лише у північно-східній частині розкопу. Шар містив рештки ліпного посуду, який за технологією виготовлення можна поділити на дві групи.

До першої з них відноситься кераміка з домішками зерен товченого граніту, нерівномірно випалена, без орнаменту. Посуд другої групи краще випалений з домішками грубозернистого піску. На деяких фрагментах помітні сліди загладжування, інші вкриті ангобом. Орнамент у вигляді нігтьових відбитків уздовж країв вінець, наколів під вінцями круглою або квадратною паличкою. Очевидно, посуд цієї групи використовувався як столовий (рис. 2, 1—3, 5—6, 8). Стратиграфічно до шару, що розглядається, можна віднести лише яму № 9, виявлену у східній частині розкопу.

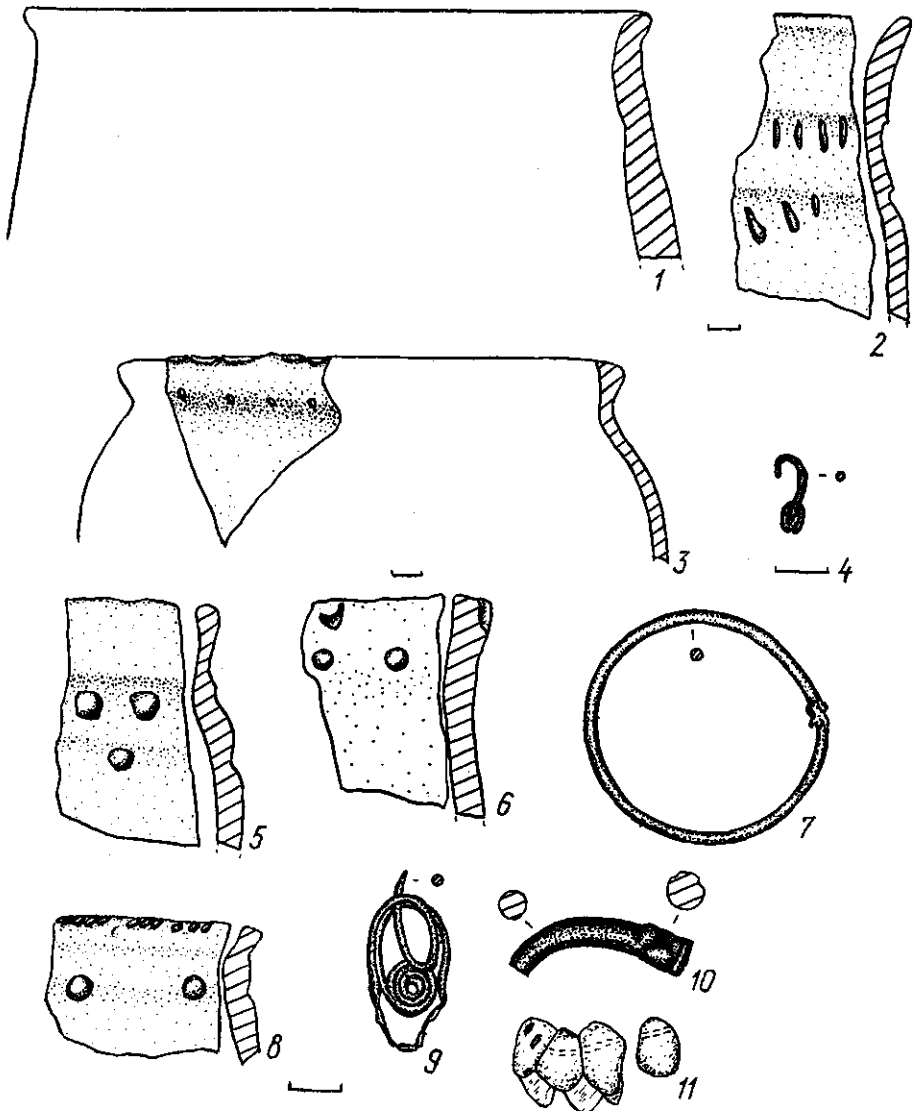

Рис. 2. Інвентар з поселення: 1—3, 5, 6, 8 — кераміка, 7, 10 — браслет, 4, 9 — підвіски, 11 — намистини.

Керамічний комплекс шару бідний, а окремі невеликі фрагменти не дають можливості відновити форму посудин. Частину кераміки, знайденої за межами стратиграфічно зафіксованого шару, виявлено у вигляді невеликих скупчень по всій площі розкопу без будь-якої закономірності. В одному з таких скупчень знайдено фрагмент скроневої підвіски з круглого в перетині дроту товщиною 1—1,2 мм. Вона являє собою сплюснену спіраль неправильної форми з п'яти неповних витків. Зовнішній край підвіски обламаний (рис. 2, 9).

Під час зачищення стінок шурфу на східному крилі дюни серед незначних фрагментів кераміки з домішками зерен граніту трапились кілька бронзових предметів: браслет діаметром 4 см з круглого у перетині дроту (0,2 см). На кінцях браслета, що заходять один за одиний, є парні насічки (рис. 2, 7). Знайдено також фрагмент браслета з кінцями, що розширюються, довжиною 3 см, діаметром 0,6—0,8 см. Він орнаментований двома поздовжніми паралельними рисками на відстані 1 см одна від одної, а між ними — риси, що перетинаються під кутом 90° (рис. 2, 10). Виявлено ще три уламки бронзових прикрас, виготовлених з дроту (0,15—0,2 см) та платівки (товщиною 0,2 см), а також три намистини, що зпеклися, піщано-жовтого кольору (рис. 2, 11). Через те, що розміри намистин дуже малі, відновити їх первісний вигляд неможливо. Виявлено ще кілька невеличких фрагментів кальцинованих кісток, що не піддаються визначенню.

Враховуючи характер керамічного комплексу, бронзових прикрас, шар, в якому вони знайдені, можна датувати кінцем II — початком I тис. до н. е. Ця дата для досліджуваної території збігається з періодом пізнього бронзового віку.

Шар доби бронзи перекривав другий, темніший, сіро-коричневого кольору, трохи гумусований, товщиною від 10 до 40 см. Він простежувався на всій площі розкопу. Керамічний матеріал, знайдений у ньому, представлений ліпною керамікою червонувато-коричневого кольору з поверхнею, горбкуватою від грубих зерен шамоту. Форма і розміри фрагментів не дають можливості відновити повну форму посудин. Можна лише припустити, що це був посуд з витягнутим слабoproфільованим тулубом, прямими чи трохи відігнутими вінцями (рис. 2, 1). Стінки у нижній частині посуду були значно потовщеними, дещо масивне з закраїною по периметру. На окремих фрагментах помітні сліди загладжування, орнамент відсутній.

Аналіз стратиграфії цього шару засвідчує, що до нього відносяться будівлі 1 і 3, а також шість побутових ям. Будівля 1 розташована у південно-східному кутку розкопу. При її спорудженні була частково зруйнована яма 9, що належала до попереднього шару. Ймовірно, ця будівля мала побутове призначення, оскільки всередині виявлено дві господарські ями. Будівля 3 досліджена частково (північна її частина залишилась під бровкою). У центрі зафіксовано яму глибиною 40 і діаметром 45 см, поруч трапились глиняне пряслице. За характером поширення шару до нього можна віднести і ями 23 та 25, а за знахідками кераміки й інші господарчі ями, що доповнює дані стратиграфії. Так, при точному нанесенні всіх фрагментів кераміки на план розкопу, виявилось, що вони приходяться лише на місця будівель, побутових ям поблизу західної бровки, а також ям 4, 15, 21, 22, розташованих у центральній частині розкопу. На іншій площі така кераміка представлена окремими фрагментами.

За керамікою та пряслицем з будівлі 3 шар можна датувати III—V ст. н. е. і віднести до пам'яток київського типу, що набули поширення у цей час на Чернігівським Поліссі.

Над шаром III—V ст. залягав третій, потужністю 5—20 см. Він темно-сірого кольору, більш гумусований, містить значні залишки перепаленої глини. Перед початком робіт він був частково задернований, а частково порушений меліоративними роботами, що ускладнює характеристику. Структура шару формувалася, мабуть, протягом кількох етапів, оскільки печина і вуглики зустрічаються у різному співвідношенні: в деяких місцях печина відсутня. Тут виявлено — лише великі округлі ямки (діаметр 20—30 см, глибина 15—25 см), а також залишки двох відкритих вогнищ. У вогнищі № 2 трапились багаті риб'ячі кістки і луски.

Найбільш повно цей шар характеризують кераміка та індивідуальні знахідки. Кераміка виготовлена на гончарному крузі, доброякісна, рівномірно випалена, має відігнуті вінця з закраїнами, під якими прокреслена хвиляста лінія. Тут же знайдено залізний ніж і гачок для лову риби, мідний хрестик із християнською символікою, кілька фрагментів залізних предметів. На підставі знахідок шар датується XII—XV ст.

В цілому можна припустити, що багатшарове поселення поблизу с. Киріївка заселялося з перервами від рубежу II—I тис. до н. е. до XV ст. Першими мешкан-

цями були, ймовірно, представники лебедівської культури, на що вказує кераміка нижнього шару, а також фрагмент скроневої підвіски білогрудівського типу. Подібні підвіски відомі на таких пам'ятках лебедівської культури як Бобринський могильник і могильник поблизу с. Погреби¹. За численними аналогіями в комплексах білогрудівської та висоцької культур, такі підвіски датуються X—IX ст. до н. е.² Фрагменти бронзових прикрас, знайдені на сході дюни, дають можливість припустити, що там існував ґрунтовий могильник з обрядом трупоспалення, приблизно того ж часу. Починаючи з III ст. н. е. життя на поселенні відновлюється носіями культури київського типу, які в процесі господарської діяльності знищили частину культурного шару доби бронзи.

Останній період життя поселення відноситься до XII—XV ст., коли поселення, мабуть, правило місцем сезонних стоянок для давньоруського населення, що займалось ловлею риби та її обробкою.

¹ Березанская С. С. Лебедовская культура эпохи бронзы в лесостепной Украине // Энеолит и бронзовый век Украины.— К., 1976.— С. 203.

² Тереножкин А. И. Предскифский период на Днепровском Правобережье.— К., 1961.— С. 195.

Скіфське поховання V ст. до н. е. поблизу Керчі

© О. Є. Кислий, С. А. Скорий

1979 р. експедиція Керченського історико-археологічного музею * продовжувала охоронні розкопки курганного могильника, розташованого на землях колгоспу ім. Калініна поблизу північно-східної околиці селища Аджимушкай біля Керчі¹. При дослідженні кургану № 4 було відкрито скіфське поховання, матеріали якого наводяться у цьому повідомленні.

Курган № 4 знаходиться в північній частині могильника, приблизно за 400 м на південь від відомої скіфської пам'ятки на Темір-горі. Насип овальної форми, діаметром по лінії північ—південь 14,4 м, захід—схід—10 м, розораний по краю. Сучасна висота 0,65 м. Основним у кургані було ямне поховання. Крім нього і впускного скіфського, курган містив ще одне поховання, час і культурну приналежність якого через відсутність небіжчика та інвентаря визначити не вдалося.

Скіфське поховання було впущене в південну полу кургану на відстані 1,5—2,5 м на південний захід від центру. Після похорону насип було досипано. Могила мала вигляд простої ґрунтової ями, орієнтованої по лінії північний схід—південний захід (рис. 1). У плані вона мала прямокутну форму із дещо заокругленими кутами, розмірами 2,15×1 м. Від дна могили стінки зафіксовані на висоту до 0,2 м. Дно на глибині 0,71 м від нульової позначки на вершині кургану. В заповненні могили знайдені окремі людські кістки. Рештки належали двом небіжчикам. В анатомічній послідовності збереглися лише кістки передпліччя одного з них. За розташуванням решток можна визначити, що один з небіжчиків був орієнтований головою на південний схід.

Інвентар представлений мечем, що лежав паралельно північно-східній поздовжній стіні, поруч з кістками гомілки, мабуть, *in situ* (1), чотири вістря до стріл (2), прясло (3).

1. Меч залізний, дволезовий, зберігся в п'яти фрагментах (рис. 2, 1). Загальна довжина 73,4 см. Довжина клинка 57,4, ширина біля руків'я 4,5 см. Леза клинка майже паралельні по всій довжині. В перетині клинок має ліноподібну форму, виготовлений разом із руків'ям з одного шматка металу. Руків'я гладеньке, в перетині овальне. Навершя має вигляд пазурів хижого птаха. Кризь отвір у середній частині воно було насаджене на руків'я і приклепане до нього. Метеликоподібне перехрестя складається з двох платівки, прикріплених до руків'я за допомогою ковальського зварювання. Варті уваги й рештки тканини досить складного плетіння, виявлені на одному

* Начальник експедиції О. Є. Кислий.

¹ Кислий А. Е. Исследования Керченского историко-археологического музея // АО 1979.— М., 1980.— С. 275, 276.